

Рецензия за конкурса за професор

по шифър 2.1. Филология. Славянски езици – сравнителна граматика на славянските езици, обявен в ДВ бр. 44 от 25 май 1918 г.

с кандидат Валентин Миланов Гешев

Изготвил рецензията: проф. д-р Лучия Антонова Василева –

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН

В. Гешев е завършил висше образование през 1982 г. в СУ „Св. Климент Охридски“. Придобил е научна и образователна степен д-р на филологическите науки през 1991 г. с дисертационен труд на тема *Развитие на предложната система в българския и полския език (до XVII век включително)*. Има повече от 28 години стаж по специалността в катедрата по „Славянско езикознание“ към СУ. Придобива научно звание „доцент“ с труд на тема *Славистичен поглед върху историята на българския език*. София, 1997, който остава в ръкопис. След това В. Гешев е автор на 33 студии, статии и доклади, посветени на различни проблеми на славянските езици; съавтор е на един учебник; публикувал е три рецензии за езиковедски трудове. За него са публикувани 1 хроника и 1 библиография. Има 51 установени цитирания, към тях 2 цитирания и 1 индексирани документ в Web of Science, 2 цитирания и 2 индексирани документа в Scopus, Elsevier; 7 цитирания и 7 индексирани публикации в CEEOL, 1 индексирани публикация в EBSCO, 1 цитирание в Киберленинка.

За участието в конкурса В. Гешев представя хабилитационен труд – монографията *Следистория на българския език: български език на Балканите, спомени за българско минало, противоречиво и динамично настояще*. София: Факултет по славянски филологии, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018. 548 стр. Книгата представлява оригинално научно изследване, в което се обсъждат многостранно и задълбочено проблемите на българския език в неговото диалектно единство в пълния обхват на българското езиково землище. Освен това в нея се разглеждат въпроси на книжовния език и различни регионални норми на българския език извън държавните граници, на устойчивостта и промените в съвременната норма на различни равнища, на езиковедската терминология. В отделните глави се представят и анализират различен тип факти, свързани с тези проблеми, от различен аспект. Публикуват се теренни материали от изследване, проведено по проекта „Културно-историческо и езиково наследство на съседна България“, на който В. Гешев е

ръководител. Във втора глава въз основа на примери от исторически и езиковедски изследвания, както и по старинни паметници и съвременни български и чужди публикации, се доказва съществуването на българско народностно самосъзнание от древността до наши дни. Прави впечатление богатството на анализиранията малко известна научна литература, при това не само езиковедска, но и историческа, която осветлява по оригинален начин проблеми, разисквани многократно в актуалните изследвания по тези въпроси. Като пример може да се посочи изтъкването на противопоставянето между *единородци* и *чуждоезични* на Балканите в гръцки източници от епохата на Възраждането – доказателство за наличието на народностна идентификация (вж. с. 46). В. Гешев прилага мултидисциплинарен подход при изясняването на въпроса за националното и езиковото самоопределяне, като е направил изключително добър и оригинален подбор на научна литература от различно естество. Намирам тази част от труда за многократно превъзхождаща многобройните публикации по темата „нашенци“, макар че авторът се спира и на това понятие по-нататък в книгата – срв. написаното за определенията *кай нас*, *bulgarçe*, *bulgarisht* и др., квалифицирани от него като синонимни названия (с. 115, 118-122, 141 и др.). Интересни са позоваванията на албанския историк Фабио Бего (с. 61), на чехословашки дипломатически документи (с. 65). Особено приноси са онези моментите, в които В. Гешев доказва несъстоятелността на тезите на учени като В. Фридман и техните предложения за замяна на народностните названия на езиците на Балканите с названия като „източноюжнославянски“, „балканославянски“ и др. подобни. Както сам посочва в заключението към гл. 2, В. Гешев представя една разнородна по съдържание книга, включваща интерпретация на трудове на чужди учени, обсъждане на резултати от лични изследвания, теренни проучвания, писмени паметници с коментари към тях. Може да се каже, че като изключим гл. 7 от книгата, посветена на езика на югозападнобългарските текстове, авторът никъде не прилага чисто структурно езиковедски поход в работата си. Анализите му включват обстояйни наблюдения над характеристиките на участниците в речевия акт, обстоятелствата и сцената на общуването, над контекста на речта и речевото поведение в широкия смисъл на понятието. Като цяло намирам това за оригинален и приносен момент, но на места то води до изместване на основните критерии за езиковите феномени. Така напр. в частта *13. (2) Един език или два езика* (с. 73), при доказването на отсъствие на разграничителни белези между български и „македонски“ се посочват няколко не дотам съществени явления от местоименната система. Авторът не се спира на важните

за българската езикова територия признаци за единството на диалектно равнище и не споменава важни трудове в българското езикознание, посветени на този въпрос. Но иначе наблюденията над различни елементи от речевия акт и речевия етикет, които намираме в труда, са изключително важни. Оригинален в гл. 3 е въвеждането на термина *алократичен (инодържавен) речев етикет*, както и сравненията на националните и регионални варианти на езика въз основа на говорната ситуация в Украйна. Но употребата на термини като *тавтогlossen речеви етикет//тавтогlossen норма* (с. 82-83), според мен, са излишни при наличието на достатъчно ясните *регионален език и регионална норма*. В гл. 4 и 4а се представят различни по тип теренни материали от говора на с. Бобошица, Корчанско – съвременни записи, преглед на оригинални писмени паметници на диалекта, материали от български и чужди проучвания. Тук В. Гешев полага много усилия, за да представи по-старите документи и изследвания. Обърнато е внимание на важни особености на диалекта, които го свързват с източните български говори. Наред с други фонетични явления, макар и без специален анализ, правилно са отразени някои особености на изговора на звуковете *а*, *ъ* и *о*, които сближават говора на с. Бобошица с диалектите в Костурско и Долнопреспанско. Макар и да се проявяват спорадично, те, според мен, може да обяснят преходът на *ъ*-говорите, характерни за българския езиков континуум, към *а*-или *о*-говори по застъпници на задната носова и//или задната ерова гласна. В този дял се обръща внимание на специфичните морфологични особености – съхраняването на остатъци от падежната система – въпрос, който В. Гешев е изследвал задълбочено и в други свои публикации. И тук се проявява мултидисциплинарният му подход – вниманието към проблемите на историята и по-специално тази, съхранена в народната памет и фолклора, на елементите на бита.

Както вече бе споменато, няколко части от книгата са посветени на старателно подготвени за публикуване автентични писмени материали от българските говори в Албания. Между тях са писмото на бобошени до българския екзарх Антим I от 1873 г.; откъси от спомени на Димитър Цанцо; фолклорни материали, съхранявани от Елпи Манчо; архива и статута на дружеството „Кай нас“. Към този тип материали може да се причислят и главите, в които се пресъздават публикациите на Сотир Дамко за с. Бобошица, Корчанско и на Лазо Нестори за с. Връбник, Преспанско. Без усилията на В. Гешев и неговите важни пояснения и коментари, те нямаше да бъдат достъпни за широкия кръг български читатели.

Както при описанието на говорната ситуация и проблемите на езика в Бобошица, В. Гешев прилага многостранен и оригинален подход и към изясняването на говорната ситуация в Призренско. Привеждат се многобройни езикови и исторически сведения за наличието на българско народностно съзнание в Косово, посочва се мястото му в Първото и във Второто българско царство, опровергава се тезата, че то е „сърцето“ на Сърбия, както и внушенията, че българският език по тези места е разпространен от късни преселници и гурбетчии. В. Гешев основателно откроява като модел за обяснението на наличието на български език в Албания и Косово изследванията на Артур Хаберланд и Афанасий Селищев, според които българите са изконно население по тези земи – срв. с. 286-289.

Както вече бе споменато, в книгата В. Гешев прави важни и оригинални наблюдения за историята на българския книжовен език и особено на развитието на книжовната норма в югозападния дял от българското езиково землище. Като особено приноси бих подчертала конкретните наблюдения над книжовноезиковите практики на Христо Михайлов от Прилеп (с. 421), Живко Аджия от Скопие (с. 424), Лазар Чулев от Кавадарци (с. 427), Любчо Куртелов от Охрид (с. 428). Авторът прави изводът, че всички те отразяват стремеж към сближаване с общобългарския книжовен език (с. 434).

Бих квалифицирала въпросите, които В. Гешев повдига във връзка със съвременното състояние на книжовната езикова норма в България, като изключително актуални. Той съчетава наблюденията над съвременната езикова действителност с погледа в историята – напр. при разглеждането на въпросите за заемките, релексикализацията (преименуване на известни понятия под въздействието на нови социални влияния) и окцидентализмите, проникващи чрез превода (с. 448). Изводите засягат не само лексикалната, но и граматичната система на съвременната българска книжовна практика, както и езиковедската терминология. Важно е заключението, формулиращо престижа като основен фактор за проникването на дадено езиково явление – лексема или граматична форма, както и за ролята на българската интелигенция, която би трябвало да бъде коректив в тези процеси – било чрез налагането на подходящото в езикова практика, било чрез формирането на езиковите правила. Лично аз споделям идеята, че устремени в преследването на „импакт фактор“ и „импакт ранг“, българските езиковеди все повече се отдалечават от своята основна мисия в обществото – да насочват развитието на българския език в съгласие с неговата многовековна традиция. На пръв поглед може да се каже, че тези части от труда са твърде различни от разгледаните по-рано проблеми за българския език зад граница. В

действителност, именно когато човек се сблъска с феномените на запазване на българския език далече извън съвременните държавни граници в течение на столетия, си дава сметка за това колко малко е нужно да се направи, за да се съхрани богатството на нашата родна реч при наличието на многобройните съвременни средства, с които разполагаме, и същевременно да забележи колко недостатъчни са успехите ни в тази насока. Българската езиковедска гилдия наистина дължи много на всички „нашенци“, съхраняващи нашия език зад граница. Ние – специалистите от българските културни и образователни държавни институции успяваме да се справим с тази задача в наши дни в далече по-скромни рамки, особено ако съпоставим „постиженията“ си с тези на българските езиковеди от епохата на Възраждането и държава след Освобождението.

Освен тази монография, чиито приноси са неоспорими, В. Гешев представя за участие в конкурса и други трудове, които могат да бъдат обединени в няколко тематични кръга.

Открояват се статии и студии, разглеждащи архаични падежни значения в старобългарски (№ 21), значенията и употребите на падежите в среднобългарски (№ 17) и ранноновобългарски (№ 28). В тях авторът прилага съпоставителен подход, като прави сравнение на значенията на падежите от по-старите периоди в развитието на българския език с други славянски и с балкански езици. Обобщения на изследванията в този план се отразяват в публикациите: *Ранноновобългарската падежна система. – Palaeobulgaria/Старобългаристика*, XXXI (2007), 1, 40–64 (№ 29); *От славянско към балканско склонение: време и място. – В сб. : Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Дванадесетите международни славистични четения – София, 9–10 май 2014 г. Том I. Езикознание. София: Унив. Изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, 13–24 (46). Оригинален подход – свързване на падежните форми с вида на синтактичните конструкции, чиято роля те изпълняват, е приложен в статията *Parts of the sentence and case constructions: The case in Early Modern Bulgarian. – In: Sintaksa padeža. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintactički dani. Osijek, 13. – 15. studenoga 2008. Zagreb, Osijek: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Folozofski fakultet, 2010, 77–88 (№ 32). В. Гешев разглежда и въпросът за възможността на падежите да изразяват различни граматични значения – срв. студията *Инвариантно значение или значение, обусловено от контекста: в търсене на смисъла на падежната морфема – Съпоставително езикознание/Contrastive Linguistics*, 2008, кн. 1, 186–208.**

(№ 30). На взаимодействието между синтаксиса, словоредата и падежната система са посветени и публикациите № 42, 48, 49, 51.

Важно място имат трудовете, разкриващи интересите и уменията на В. Гешев като изследовател – славист. Приноси в тази област представляват частите, написани от него, към учебника *История на славянските езици (очерци с текстове). Том I. Западни славяни*, както и статия № 23, студии № 33 и 44. В тях той възприема тезите, че праславянски е близък до балтийските езици и се разпространява, функционирайки като лингва франка във връзка с управляваните от прабългари и авари обществени и държавни организации. Към това бих добавила и моето собствено предположение, че вероятно е съществувала по-значителна близост между езика на прабългарските племена и племената на славяните от праславянската епоха. Поради това, вероятно, комуникацията между тях и била облекчена, което обяснява и възприемането на староболгарския – късния праславянски – за официален държавен писмен език на Отвъддунавска България. Изследванията на В. Гешев засягат старобългарски лексикален и фразеологичен материал (№ 22). Той проучва и разволя на важни за българския език и славянските езици граматични явления – срв. неговите оригинални изводи за вътрешнославянския разволя на причастните конструкции в статия № 38. Съпоставителните изследвания на В. Гешев са не само в славянски, но и в славяно-балкански аспект – срв. проучването върху реализацията на различни граматични феномени в български – напр. взаимодействие между вид и време (№ 22). От балканските езици той се насочва най-вече към гръцки, което, според мен е напълно правилно, имайки предвид широкото културно влияние на този език от античността до наши дни. Този въпрос В. Гешев засяга и в доклад, посветен на българско-гръцки разговорник на Константин Фотинов от 1845 г. (№ 53). Той обръща внимание и на проблемите при реализацията на взаимоотношенията между граматичните категории род и определеност (№ 47). В. Гешев прави и изследвания, насочени към езикова класификация от гледна точка на синтагматичното свързване (№ 39, 50).

В друга група от публикации В. Гешев се спира на развойни процеси в българския книжовен език от по-късни епохи – XVIII - XIX в. В тях той анализира резултатите от езиковите взаимодействия между късносредновековната сръбско-българска безюсова книжовна традиция, източнославянската църковнославянска традиция и гръцките книжовноезикови образци (вж. № 24, 25, 35). Авторът извършва класификация на анализирани паметници на равнището на правописа.

Особен интерес заслужават неговите проучвания над писмения език в Молдова през XIV в., който се изгражда въз основа на българската и украинската писмена традиция, към която по-късно се прибавят и румънски елементи (№ 52). Пише и рецензии на трудове по проблемите на украински език и по проблемите на българската диалектология.

От прегледа на трудовете на доц. д-р Валентин Гешев, представени за участие в конкурса за придобиване на академичната длъжност „професор“, може да се направи изводът, че в тях той разработва широк кръг лингвистични проблеми. Занимава се с въпроси на съвременния български език, диалектологията, историята на езика, книжовноезиковата норма във и извън държавните граници през различни епохи, съпоставителни изследвания, изследвания в социолингвистичен аспект, засягащи и въпроси на етнографията на речта. Монографията му, както и другите му публикации, представени във връзка с конкурса, са написани на високо научно равнище и засягат важни проблеми не само на българския език, но и на славянските и балканските езици. Броят и качествата на неговите трудове, както и на регистрираните цитирания, е внушителен, научните му приноси са значителни.

Заклучение:

Изтъкнатите в тази рецензия приноси на кандидата ми дават основания **убедено да предложи на почитаемите членове на научното жури да присъдят на доц. д-р Валентин Миланов Гешев академичната длъжност „професор“ по шифър 2.1. Филология. Славянски езици – сравнителна граматика на славянските езици.** Лично аз гласувам положително за това решение.

22.10.2018 г.

София

проф. д-р Лучия Антонова-Василева:

Институт за български език, БАН